

Tadeusz Kołosowski

Biuletyn patrystyczny (48)

Collectanea Theologica 67/1, 117-130

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN PATRYSTYCZNY (48)

Zawartość: I. PUBLIKACJE: 1. Historia społeczna pierwotnego chrześcijaństwa. 2. Prace magisterskie z patrologii. II. SPRAWOZDANIA: 1. Ojcowie Kościoła wobec filozofii, nauki i kultury. 2. Gnostycyzm antyczny i współczesna neognoza¹.

I. PUBLIKACJE

1. Historia społeczna pierwotnego chrześcijaństwa

Ekkehard W. Stegemann, Wolfgang Stegemann, *Urchristliche Sozialgeschichte. Die Anfänge im Judentum und die Christuskirchen in der mediterranen Welt*, Stuttgart-Berlin-Köln 1995, ss. 416.

Prof. Dr E.W. Stegemann, profesor Nowego Testamentu na Uniwersytecie w Basel i Prof. Dr W. Stegemann, profesor Nowego Testamentu w Augustana – Hochschule w Neuendettelsau są autorami książki poświęconej historii społecznej pierwotnego chrześcijaństwa.

Książka ta daje przegląd gospodarczych i społecznych warunków życia tych grup względnie wspólnot, które w czasie Nowego Testamentu żyły w basenie Morza Śródziemnego. Jest to próba syntezy różnorodnych studiów na temat poszczególnych zagadnień.

We wstępie autorzy wyjaśniają, co rozumieją pod pojęciem pierwotnego chrześcijaństwa. Mają oni na względzie z jednej strony różnorodne zjawiska związane z życiem naśladowców Jezusa w Izraelu, a także najstarsze ruchy chrześcijańskie w pierwotnej wspólnocie jerozolimskiej, oraz we wspólnotach Judei po zburzeniu świątyni jerozolimskiej w 70 roku, a z drugiej strony wspólnoty wierzących w Chrystusa w różnych miastach Cesarstwa Rzymskiego poza Palestyną, wspólnoty założone przez św. Pawła, które są rozpoznawalne na podstawie pism Nowego Testamentu. Stąd można niejako powiedzieć, że powyższa książka jest historią społeczną czasów Nowego Testamentu.

Książka składa się z czterech głównych części. Część pierwsza poświęcona jest gospodarce i społeczeństwu świata śródziemnomorskiego w I wieku. W części tej omawia się kolejno: typologię antycznego społeczeństwa śródziemnomorskiego, gęstość zaludnienia, sytuację gospodarczą w ramach której omawia się produkcję, handel, pieniądź. Dalej w ramach tej części omawiają autorzy warstwy oraz sytuację społeczną poszczególnych społeczności basenu Morza Śródziemnego. W szczególny sposób zwracają uwagę na społeczne zróżnicowanie, o którym piszą różni autorzy starożytni, a także wskazują na kryteria, jaimi kierują się współcześni badacze.

¹ Redaktorem biuletynu jest ks. Tadeusz Kołosowski SDB, Warszawa.

Wreszcie wskazują na zjawiska, które ściśle łączą się ze społecznym rozwarstwieniem, mianowicie: bogactwa i ubóstwa.

Druga część poświęcona jest historii społecznej w Izraelu zarówno w ramach judaizmu jak i w pierwszych wspólnotach uczniów Jezusa. Rozdział pierwszy tej części poświęcony jest sytuacji gospodarczej w Izraelu. Kolejno omawia się rolnictwo, handel, rzemiosło, przemysł, sprawę podatków państwowych i religijnych. Rozdział drugi jest poświęcony rozwojowi społeczeństwa izraelskiego, za panowania władców greckich, za dynastii hasmonejskiej i w czasie okupacji rzymskiej. Rozdział trzeci poświęcony religijnemu pluralizmowi w Izraelu w czasie hellenistyczno-rzymskim. Rozdział omawia powstałe w tym czasie nurty religijne. Kolejno przedstawiani są: eseneńczycy, faryzeusze i saduceusze. Dalej ruchy charyzmatyczno-prorockie i postawy religijne poszczególnych ludzi w czasie panowania króla Heroda. Ostatnia część rozdziału poświęcona jest religijno-politycznym ruchom oporu przeciwko okupacji rzymskiej. Rozdział czwarty mówi o społeczności pierwszych uczniów Jezusa w Izraelu, a rozdział piąty omawia ruchy mesjańskie w Izraelu po 70 roku.

Trzecia część książki nosi tytuł: *Historia społeczna wspólnot wierzących w Chrystusa w miastach Cesarstwa Rzymskiego*. Rozdział pierwszy poświęcony jest szczegółowej analizie terminu «ecclesia». Rozdział drugi zastanawia się nad społeczną strukturą wspólnot wierzących w Chrystusa. Kolejny rozdział przedstawia zewnętrzne konflikty wspólnot chrześcijańskich z pogaństwem i judaizmem diaspory.

Ostatnia, czwarta część książki zajmuje się społeczną sytuacją kobiet w świecie śródziemnomorskim i pierwotnym chrześcijaństwie. W kolejnych trzech rozdziałach omawia się sytuację społeczną kobiet w pogańskich społecznościach śródziemnomorskich, we wspólnotach chrześcijańskich w Izraelu i we wspólnotach chrześcijańskich miast Cesarstwa Rzymskiego poza Palestyną.

Na końcu książki znajduje się obszerna bibliografia oraz indeks cytatów biblijnych. Cenną wartością tej książki są także mapy oraz różnego rodzaju schematy i zestawienia, które służą pomocą w lekturze tej książki. Książka ta może zainteresować z pewnością wszystkich tych, których interesują społeczne aspekty chrześcijaństwa.

ks. Tadeusz Kołosowski SDB, Warszawa

2. Prace magisterskie z patrologii²

Dariusz J ó z w i k, *Boży plan zbawienia w świetle «Objawień psalmów» św. Augustyna*, Warszawa 1996, ss. 129.

Praca ukazuje idee Bożego zbawienia człowieka w świetle «Objawień psalmów» św. Augustyna. Zagadnienie opracowano w trzech aspektach. W pierwszym rozdziale zaprezentowano prawdę o Bożym działaniu zawartym w Starym Testamencie.

² Omówienie prac magisterskich absolwentów Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie nad Wartą pisanych pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Jana G l i ś c i ń s k i e g o na Wydziale Teologicznym ATK.

Ukazano akt stworzenia człowieka, dramat ludzkiego upadku, powołanie i dzieje narodu wybranego oraz idee mesjańskie u patriarchów, proroków i w psalmach.

Wypełnieniem idei zbawczych jest osoba Jezusa Chrystusa. Analizę jego dzieła zbawienia obejmuje drugi rozdział pracy. Stosownie do myśli augustyńskiej to zbawcze dzieło Chrystusa ukazano w trzech aspektach: wcielenie, życie i śmierć, zmartwychwstanie i wniebowstąpienie.

Ostatni rozdział jest próbą odczytania eklezjalnej intuicji Augustyna, to jest związku, jaki widzi on między Kościołem a dziełem zbawczym Jezusa. Dokonano w niej analizy tych fragmentów dzieła «Objaśnienia Psalmów», które mówią o istocie Kościoła i jego przymiotach. Wierzący w Chrystusa realizują swoje zbawienie w Kościele głównie przez wiarę i sakramenty, miłość i modlitwę oraz apostołstwo i gorliwość.

Jacek K o w a ł k o w s k i, *Idea Boga w «De civitate Dei» św. Augustyna*, Warszawa 1996, ss. 108.

Niniejsza praca próbuje ukazać obraz Boga, jaki zawarty jest w dziele biskupa Hippony «De civitate Dei».

Rozdział pierwszy traktuje o możliwości poznania Boga. Stanowi próbę odpowiedzi na pytanie, czy człowiek sam, wykorzystując swoje władze poznawcze, może w sposób naturalny poznać Boga. Mówi o poznaniu człowieka «zewnątrznego» i «wewnętrznego», by w dalszej kolejności wykazać iż poznanie Boga dokonało się najpełniej przez objawienie. W rozdziale tym autor przedstawia także zagadnienie wzajemnego stosunku wiary do rozumu i próbuje odpowiedzieć, której z tych dwóch rzeczywistości Augustyn przyznawał priorytet w poznaniu Boga.

Rozdział drugi przedstawia naukę św. Augustyna o Trójcy Świętej. Porusza problem jedności natury Bożej, wzajemnych relacji trynitarnych i pochodzenia Osób Boskich, a także przedstawia sposób, w jaki kolejne Osoby Trójcy Świętej manifestują swoją obecność w stworzeniu.

Rozdział trzeci poświęcony jest istocie Boga. Wskazano na statystyczne przymioty Boga jak: niezmienność, niematerialność, wszechobecność, na przymioty dynamiczne: umysł Boży i woła Boga oraz na korelację działań umysłu i woli Bożej, która swój wyraz znajduje we wszechmocy i opatrności Bożej.

Andrzej L i e b i e d ź, *Grzech, nawrócenie i pokuta w «De civitate Dei» św. Augustyna*, Warszawa 1996, ss. 88.

Autor w lekturze «De civitate Dei» św. Augustyna dostrzegł wizję dziejów człowieka grzesznego, który przewyciężając miłość własną, zwraca się ku miłości samego Boga. Państwo Boże jest tam, gdzie króluje Jego miłość i łaska, natomiast państwa ziemskie tam, gdzie króluje grzech. Stąd autor zajął się problematyką moralną, jaka zawarta jest w tym wielkim dziele biskupa Hippony.

W pierwszym rozdziale ukazano naturę, rodzaje i skutki grzechu w rozumieniu św. Augustyna. Tak pojęty grzech ma zawsze w życiu człowieka swoje negatywne następstwa w wymiarze doczesnym i wiecznym.

W rozdziale drugim przedstawiono nawrócenie jako akt odwrócenia się od grzechu i wyraz zwrócenia się ku Bogu. Zwrócono uwagę na konieczność łaski Bożej i potrzebę nieustannej walki ze złem oraz na dążenie do naśladowania Jezusa Chrystusa przez praktykowanie cnót.

W rozdziale trzecim ukazano wezwanie do pokuty w życiu sakramentalnym i pozasakramentalnym. Omówiono relacje człowieka wobec sakramentów świętych i praktyk pokutnych. Przedstawiono te sakramenty, które wprowadzają człowieka w życie nadprzyrodzone i podtrzymują je, czyli chrzest i pokutę. Przy omawianiu praktyki pokutnej zwrócono przede wszystkim uwagę na «Modlitwę Pańską» i czyny miłosierdzia jako konkretną postawę zatroskania o zbawienie własne i innych.

Adam Michalski, *Grzech, nawrócenie i pokuta w «Księdze obietnic i zapowiedzi Bożych» Quodwultdeusa*, Warszawa 1996, ss. 80.

«Księga obietnic i zapowiedzi Bożych» Quodwultdeusa ukazuje historię zbawienia oraz stanowi próbę ukazania ukrytych w niej treści alegorycznych. Wśród tych treści dominującą rolę odgrywają zagadnienia związane z odkupieniem oraz ludzką egzystencją. Ta ludzka egzystencja w wymiarze odejścia a następnie powrotu do Boga stała się przedmiotem opracowania Adama Michalskiego.

W rozdziale pierwszym przedstawił on sposób rozumienia zjawiska grzechu u Quodwultdeusa. Omówił przyczyny grzechu i jego kategorie oraz skutki grzechu w wymiarze doczesnym i wiecznym.

Rozdział drugi koncentruje się wokół zagadnienia nawrócenia. Ukazano nawrócenie jako proces o dwóch podstawowych wymiarach: w wymiarze odejścia od grzechu oraz w wymiarze dążenia do doskonałości.

W rozdziale trzecim zanalizowano te fragmenty dzieła Quodwultdeusa, które mówią o pokucie, usprawiedliwieniu i zadośćuczynieniu.

Jarosław Pizioń, *Ideał kapłana w wybranych pismach św. Jana Chryzostoma*, Warszawa 1996, ss. 93.

W rozprawie tej autor postawił sobie pytanie, jaki ideał kapłana ukazuje w swoich pismach św. Jan Chryzostom? Jaka powinna być relacja kapłana wobec Boga i Kościoła, świata oraz wobec samego siebie?

Rozdział pierwszy rozprawy ukazuje kapłana w relacji do Boga i do Kościoła ze szczególnym wyakcentowaniem kapłaństwa jako wielkiego daru i trudnego zadania. Przedstawiono w nim również refleksje nad problemem odpowiedzialności za ten dar i przyjęciem wezwania Bożego.

Konsekwencję wyboru powołania kapłańskiego, a więc relację duszpasterza wobec świata znajdujemy w rozdziale drugim. Zawarte w nim są podstawowe płaszczyzny działalności duszpasterskiej: głoszenie słowa Bożego oraz praca charytatywna.

W rozdziale trzecim przedstawiono osobowość kapłana oraz zarysowano podstawowe wymagania, którym powinien sprostać kapłan, jak: wiedza i świętość.

W ramach relacji kapłana do samego siebie wskazano na potrzebę jego ciągłej pracy nad sobą.

Marek Z e d l e w s k i, *Problematyka eschatologiczna w «De civitate Dei» św. Augustyna*, Warszawa 1996, ss. 91.

Problematykę eschatologiczną, jaka wynika z powyższego dzieła św. Augustyna przedstawiono w trzech rozdziałach. Ze względu na linearną koncepcję dziejów, którą prezentuje św. Augustyn i która zakłada ciągłość rozwoju następujących po sobie wydarzeń przedstawiono poszczególne zagadnienia umieszczając je w następujących po sobie eschatologicznych okresach. W rozdziale pierwszym omówiono okres rozpoczęty wcieleniem Chrystusa i trwający do jego powtórnego przyjścia w chwale. W rozdziale następnym ukazano zagadnienia związane z czasem bezpośrednio poprzedzającym paruzję Chrystusa. Ostatni rozdział poświęcony jest omówieniu rzeczywistości zaistniałej po Sądzie Ostatecznym, będącej ostatnim okresem dziejów, a zarazem ich ostatecznym spełnieniem.

ks. Tadeusz Kołosowski SDB, Warszawa

II. SPRAWOZDANIA

Ojcowie Kościoła wobec nauki, filozofii i kultury Spotkanie Sekcji Patrystycznej przy Komisji Episkopatu d/s Nauki Katolickiej Toruń, 23-24 września 1996 r.

W dniach 23-24 września 1996 r. odbyło się w gmachu Wyższego Seminarium Duchownego w Toruniu doroczne spotkanie Sekcji Patrystycznej przy Komisji Episkopatu d/s Nauki Katolickiej.

Spotkanie rozpoczęła Msza św. koncelebrowana, której przewodniczył i homilię wygłosił biskup ordynariusz diecezji toruńskiej J.E.Ks. Biskup Dr Andrzej Wojciech S u s k i.

Otwarcia obrad dokonał ks. prof. dr hab. Franciszek D r ą c z k o w s k i, przewodniczący Sekcji Patrystycznej. Obradom sesji przedpołudniowej pierwszego dnia przewodniczył ks. dr Waldemar T u r e k z Watykanu. Wygłoszono następujące referaty:

Ks. prof. Enrico D a l C o v o l o, dziekan Wydziału Literatury klasycznej i chrześcijańskiej Papieskiego Uniwersytetu salezjańskiego w Rzymie wygłosił referat: *L'atteggiamento dei Padri preniceni dinanzi ad alcune «aree di laicità»: politica, società, cultura* (Stanowisko Ojców przedniejskich wobec niektórych aspektów życia świeckiego. Polityka, społeczeństwo, kultura). Referent przedstawił postawę wspólnot chrześcijańskich pierwszych trzech wieków w odniesieniu do instytucji politycznych;

do społeczeństwa ich czasu, gdzie zajął się dwoma szczegółowymi kwestiami: problemem bogactwa i ubóstwa oraz sytuacją kobiety; a także postawą ówczesnych chrześcijan wobec kultury ich czasu. W zakończeniu Mówca postawił pytanie: czego może uczyć Kościół pierwotny dzisiejszych chrześcijan, gdy chodzi o ich stosunek do polityki, społeczeństwa i kultury? Studium starożytnych świadectw jest źródłem wyborów dokonywanych przez Kościół każdego czasu. Ojcowie przedniejszy zachęcają do przezwyciężenia dychotomii jaka często zachodzi między wiarą a kulturą i do znalezienia jakiegoś punktu spotkania w Jezusie Chrystusie, który ukazuje w tym samym czasie właściwe stanowisko w odniesieniu do Boga i człowieka. Odkrycie Chrystusa jako normy zachowuje również dzisiaj całą swoją wartość.

Ojcowie Kościoła mogą pomóc odnaleźć i odkryć na nowo Chrystusa w dzisiejszej sytuacji, w zaangażowaniu się w nową ewangelizację kultury przez kontynuację i przez kontrast; przez kontynuację w tym znaczeniu, że refleksja nad korzeniami kultury europejskiej znajduje u nich naturalny «humus» odniesienia i swoją bazę literacką i historyczną; przez kontrast, ponieważ chrześcijaństwo współczesne ryzykuje zbyt dużą uległość wobec kultury wspólnych wartości i praw człowieka, które stały się niemal regułami gry społecznej, podczas gdy antropologia Ojców Kościoła kładzie nacisk na godność człowieka i jest solidnie zakorzeniona w stworzeniu Bożym i obrazie Chrystusa; to pomoże w określeniu przedmiotu i granic pożytecznego dialogu o wartościach.

Ks. prof. dr hab. Augustyn E c k m a n n (KUL) zaprezentował referat: *Ojcowie poniejszy wobec kultury klasycznej*. Referent wskazał, czym była kultura klasyczna dla wybranych Ojców Kościoła. Dla Arnobiusza dawała argument przeciw poganom, którzy nie weszli do Kościoła. Bazyli Wielki, który wiele czerpał od pogańskiego retora Libaniosa, uważał, że z kultury klasycznej należy korzystać w sposób rozumny wybierając z niej to, co odpowiada. Pojedynczy stosunek wobec kultury klasycznej wykazuje również Ambroży, który korzystając z Cyncerona poprawia go, ale zachowuje całe tło jego myśli. Z Cyncerona korzysta obszernie również Laktancjusz, dla którego kultura klasyczna może być wykorzystana na użytek Ewangelii. Również dzieła Hieronima charakteryzują się klasyczną eudycją.

Ks. dr Antoni Ż u r e k (Tarnów) przedstawił temat: *Ojcowie Kościoła i nauka. Współczesne ujęcia tego zagadnienia*. Autor przedstawił wnikliwą recenzję książki Georga Minoisa, *Dzieje pewnego nieporozumienia. Kościół a nauka od Augustyna do Galileusza*. Zdaniem Referenta autor powyższej książki przystąpił do realizacji tematu z gotową tezą, że Kościół od samego początku zachowywał wrogą postawę wobec nauki. Dla uzasadnienia tej tezy manipuluje choćby słowem nauka (różne ujęcia), wpada w różne zawiłości, pomija niewygodne dla siebie fakty. W jednym miejscu system Arystotelesa jest naukowy, w innym, gdy autor wspomina, że przyjmują go chrześcijanie, nienaukowy. Autor narzuca współczesne ujęcia zagadnienia do odległych czasów, czego nie wolno czynić, ale nauczania Ojców Kościoła rozpatrywać w kontekście celu, jaki im przyświecał.

Sesji popołudniowej pierwszego dnia obrad przewodniczył ks. prof. dr hab. Wincenty M y s z o r. Przedstawiono następujące referaty:

Ks. dr Stanisław L o n g o s z (KUL) przedstawił: *Stosunek Ojców Kościoła do dramatu klasycznego*. Prelegent uwzględnił w swoim referacie tragedię i komedię. Ojcowie Kościoła byli negatywnie nastawieni do teatru ze względów idolatrycznych i moralnych. Okres patrystyczny jest «silentium dramaticum». Chrześcijaństwo podjęło różne gatunki klasyczne, ale nie podjęło dramatu. Załączkami dramatu chrześcijańskiego są homilie dialogowe. Dramat chrześcijan rozwinął się w pełni dopiero w średniowieczu, jakkolwiek już w okresie panowania Juliana Apostaty pierwsi autorzy odważyli się fabułę chrześcijańską ujmować w dramat.

Ks. prof. dr hab. Henryk P i e t r a s (Kraków) w referacie: *Argumentacja filozoficzna Ojców Kościoła za wiecznością Syna Bożego* skoncentrował się na znaczeniu pojęcia *οὐσία κατά περὶ ἑαυτήν* u Orygenesa, co Autor tłumaczy jako «istota własnej odrębności». Według Orygenesa Syn Boży nie ma własnej *περὶ ἑαυτήν*. W myśli Orygenesa, w związku z cechą niezmienności Boga nie wolno mówić, że Ojciec zrodził Syna, lecz że Go rodzi. Chodzi o proces który nigdy nie narusza niezmienności Ojca. Syn musi być także obrazem wieczności i niezmienności Ojca.

Sesji przedpołudniowej drugiego dnia obrad przewodniczył ks. prof. dr hab. Bogdan C z ę s z (Poznań). Wygłoszono następujące referaty:

Ks., dr Waldemar T u r e k (Watykan) przedstawił referat: *Seneka w pismach Tertuliana i Cypriana*. Przedmiotem referatu była analiza pięciu fragmentów pisma Tertuliana, w której wymienia on imię Seneki. Cyprian wprawdzie nie wymienia wprost z imienia rzymskiego filozofa, ale w dwóch fragmentach swoich dzieł wyraźnie nawiązuje do jego myśli. Występuje ta sama koncepcja życia jako walki, Cyprian posługuje się także przykładami i wyrażeniami, które pochodzą od rzymskiego filozofa. Widoczna jest także zależność w stosowaniu pewnych określeń.

Ks. prof. dr hab. Marek S t a r o w i e y s k i (Warszawa) wygłosił referat: *Geistgeschichte pojęcia Jeruzolima – «Caelestis urbs Hierusalem»*. Prelegent wskazał na rolę Jeruzolimy w chrześcijaństwie oraz podjął próbę określenia stosunku chrześcijan do Jeruzolimy od II-VII w. W I. wieku po zburzeniu Jeruzolimy była ona ziemią przeklętą, jednak różnie rozumiano ten fakt wśród Żydów i chrześcijan. Żydzi widzieli w tym fakcie karę za niezachowywanie Prawa, chrześcijanie zaś karę za śmierć Chrystusa. Wówczas chrześcijanie odrzucając Jeruzolimę materialną zwrócili się ku niebieskiemu Jeruzalem. Pojęcia «nowa, niebieska Jeruzolima» używali jednak także montaniści. Stąd chrześcijanie I-III w. mało interesowali się tym pojęciem.

Sytuacja zmieniła się w wieku IV. Odkryto drzewo krzyża i zbudowano w Jeruzolimie bazylikę Grobu Bożego. To powoduje wzmożenie ruchu pielgrzymkowego. W chrześcijaństwie pojawia się idea, że poznanie ziemskiej Jeruzolimy prowadzi do poznania niebieskiego Jeruzalem. Rodzi się teologia miejsca świętego jako miejsca spotkania z Bogiem. Jako idea Jeruzolima staje się symbolem chrześcijaństwa. O Jeruzolimie jako rzeczywistości teologicznej mówią Orygenes i Augustyn. Jeruzolima porównywana jest do duszy i do niebiańskiego Kościoła.

Ks. dr Norbert W i d o k (Opole) przedstawił referat pt.: *Postawa Grzegorza z Nazjanzu wobec kultury*. Autor podkreślił związki Grzegorza z Nazjanzu z kulturą hellenistyczną podczas jego studiów, a następnie w czasie publicznej działalności.

Grzegorz był zawsze z tą kulturą związany i czerpał z niej wiele dla swojego życia duchowego. Jego nastawienie do kultury hellenistycznej było zawsze pozytywne i niezmiennie. Ojciec Kościoła dostrzegał w niej przede wszystkim wartość humanistyczną, która umożliwia człowiekowi doskonalenie się.

ks. Tadeusz Kolosowski SDB, Warszawa

2. Gnostycyzm antyczny i współczesna neognoza
Sprawozdanie z sympozjum w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie
w dniu 17 października 1996 r.

W dniu 17 października 1996 roku odbyło się sympozjum nt.: *Gnostycyzm antyczny i współczesna neognoza*. Otwarcia obrad dokonał ks. prof. dr hab. Emil St a n u l a. Powitał on uczestników sympozjum i wprowadził krótko w problematykę sympozjum. Następnie przekazał przewodniczenie pierwszej sesji sympozjum ks. prof. dr. hab. Bogdanowi C z ę s z o w i.

W czasie pierwszej sesji sympozjum zostały wygłoszone następujące referaty:

Ks. prof. dr hab. Henryk P i e t r a s przedstawił temat: *Pneumatikoi według gnostyków i Orygenes*. Mówca podjął próbę ujęcia bogactwa treści, jakie pod słowo «pneumatikos» podkładali gnostycy oraz Orygenes, ich krytyk, a jednocześnie dziedzic tych samych trendów kulturowych.

Na podstawie gnostyckiej nauki o stworzeniu Autor przedstawił znaczenie pojęcia «pneumatikoi». Są oni wybraną cząstką ludzkości, przeznaczoną do zbawienia. Posiadają w sobie element duchowy, współlistotny duchowemu światu Pleromy, a przez to są współlistotni samemu Bogu. To umożliwia im poznanie Boga i uwolnienie się od elementów psychicznych i materialnych. Chociaż «psychicy», utożsamiani przez gnostyków chrześcijańskich ze zwykłymi członkami Kościoła, mogą osiągnąć zbawienie przez wiarę i czynienie dobra, tylko «pneumatikoi» dostąpią pełnego zbawienia, czyli udziału w życiu Pleromy boskich Eonów.

Gnostyckie założenia i wnioski spotkały się ze zdecydowaną odpawą, najpierw Ireneusza, a potem takich autorów jak Tertulian, Hipolit, Orygenes czy wreszcie Epifaniusz – by wymienić tylko najgłośniejszych. Postawa Orygenes jest w tym gronie szczególnie interesująca, gdyż podobnie jak gnostycy heterodoksyjni również on przypisywał ogromną rolę poznaniu Boga, związkowi poznania i miłości, a także konieczności ciągłego poznawania. Orygenes sprzeciwia się wprost gnostyckiej doktrynie o trzech naturach ludzkich. W wielu miejscach, przede wszystkim w trzeciej księdze *O zasadach* Orygenes pisze na temat wolnej woli, przeciw twierdzeniom o zbawieniu lub potępieniu na mocy natury. Fundamentem Orygenesowej postawy jest przeświadczenie, że jedna jest natura wszystkich stworzeń rozumnych. Różnica tkwi w osobistym nastawieniu do Boga, płynącym z wolnej woli. Człowiekiem ziemskim lub

duchowym człowiek się staje, ale nie definitywnie, przynajmniej na tym świecie; Orygenes nie jest nawet jednoznaczny co do definitywnego charakteru zbawienia po zmartwychwstaniu, gdyż ciągle widzi możliwość wolnych wyborów. Można by powiedzieć, że według Orygenesusa człowiek duchowy nie jest «skazany» na doskonałość, jak i nikt nie jest z góry przeznaczony na potępienie czy unicestwienie.

W zakończeniu Referent stwierdził, że i gnostycy i Orygenes wychodzą z podobnych przesłanek. Zauważali, że jedni poznają Boga lepiej, inni mniej, inni zaś wcale się tym nie interesują. Wierzyli, że związane to musi być jakoś ze zbawieniem. Z tych przesłanek poszli jednak w różnych kierunkach. Gnostycy chrześcijańscy oparli się na przedchrześcijańskich dualistycznych założeniach, Orygenes zaś na idei jednego Boga Ojca, Stwórcy całego świata, pragnącego zbawić wszystkich. Od tego zapewne biorą się wszystkie następne różnice.

Ks. prof. dr hab. Franciszek Frączkowski przedstawił referat nt.: *Gnoza w ujęciu Klemensa Aleksandryjskiego. Stan badań*. Prelegent oparł swoje wystąpienie na analizie definicji gnozy sformułowanej przez Klemensa Aleksandryjskiego w «Kobiercach»: *Poznanie jest rodzajem doskonalenia się człowieka jako człowieka osiągniętym przez wiedzę w sprawach boskich w relacji do sposobu myślenia, trybu życia i wypowiedzi; poznaniem harmonizującym i zgodnym z sobą i Słowem Bożym*³. Na podstawie powyższej definicji Mówca omówił 3 etapy doskonalenia człowieka: wiara, gnoza i agape.

Dr Marek Ruba przedstawił z kolei referat pt.: *Dualizm gnostycki oraz jego podstawy egzystencjalne i emocjonalne*. Przedmiotem rozważań Autora była kwestia dualizmu jako niezbywalnego i definitywnego składnika gnozy. Autor miał na względzie nie tylko klasyczny dualizm metafizyczny, przeciwstawiający sobie ducha i materię, ale raczej coś szerszego, co można określić jako «dualny schemat światopoglądowy», względnie «dualną strukturę myśli». Autor starał się odpowiedzieć na pytanie, czy wszelka gnoza, gnostycyzm, neognoza oraz New Age są dualistyczne?

Zdaniem Autora we współczesnych kontynuacjach gnozy dualizm metafizyczny został zastąpiony panteizmem. Na płaszczyźnie psychologicznej mamy zaś do czynienia paradoksalnie z sytuacją odwrotną do antycznego gnostycyzmu. W tym ostatnim celem było rozdzielenie, separacja pewnych składników ludzkiego bytu, zwłaszcza zaś ciała i ducha. Obecnie zaś celem dążeń jest ich harmonizacja i integracja. Współcześni gnostycy kierują ostrze swojej krytyki przeciw temu, co stanowiło tak ważny składnik dawnej gnozy. Dualistyczne podziały na podmiot i przedmiot, ducha i materię uznają oni za dogmat i zarazem przesąd czasów współczesnych.

Dualizm neognozy i New Age nie ma charakteru ontologicznego, jak to miało miejsce w antycznej gnozie. Przejawia się on na płaszczyźnie stanów świadomości: świadomość zintegrowana (holistyczna) – świadomość «nieświadoma siebie».

³ Klemens Aleksandryjski, *Kobierce* VII,55,1,tł. J. Niemirska-Pliszczyńska, t.2, Warszawa 1994, s. 261.

Ks. dr Henryk P a p r o c k i przedstawił referat pt.: *Rosyjska sofologia*. Autor przedstawił w nim koncepcję «Sofi-Mądrości Bożej», jaka pojawia się w filozofii rosyjskiej.

Przedstawił naukę na ten temat: Sołowiowa, dla którego Boska Sofia jest odwieczną Mądrością Bożą. W momencie stworzenia świata obraz Sofi-Mądrości Bożej zostaje podzielony na Sofię Bożą, będącą naturą samego Boga, oraz na Sofię stworzoną, stanowiącą naturę świata stworzonego. Sofia jest elementem kobiecym a jej uosobieniem jest Bogurodzica.

Z kolei Florenski wprowadza pojęcie-symbol: Sofię-Duszę Świata, będącą zbiorem platońskich idei. Sofia jest więc hipostatycznym systemem (bądź zbiorem) twórczych myśli Bożych (praobrazów), jest wszechjednością (w terminologii Florenskiego «jedno i mnogie»), ale nie może istnieć poza Bogiem. Sofia jest rzeczywistością idei twórczych zebranych przez Absolut i czwartą hipostazę, jest korzeniem jedności stworzeń, twórczą miłością Boga i aniołem stróżem stworzenia. Jest też idealną substancją stworzonego świata, rozumem stworzenia, jego sensem i prawdą oraz duchowością stworzenia. Można więc traktować ją jako stan przejściowy między Bogiem i stworzeniem – nie jest już Bogiem, ale nie jest jeszcze światem, jest pierwszym stworzeniem jako plan świata (poprzedza świat), jako centrum twórczej energii.

Do poglądów Sołowjowa i Florenskiego nawiązał Bułgakow w swojej nauce o Sofii zajmującej miejsce między Bogiem a światem. Stwórcą a stworzeniem, która sama nie jest ani Stwórcą, ani też stworzeniem. Sofia jest bowiem Boską ideą, przedmiotem miłości Boga, która sama kocha Absolut. Sofia jest sama sobą tylko we wzajemnej miłości i jest wszechobcością. Do koncepcji Bułgakowa nawiązywali zwłaszcza Lew Zander i Władimir Iljin.

Tematem referatu dra Bartłomieja D o b r o c z y ń s k i e g o było: *Mentalność «Nowej Ery» a umysłowość gnostycka*. W referacie prelegent zastanawia się, czy rzeczywiście można mówić o bliskich związkach między gnostycyzmem a Ruchem Nowej Ery? W referacie zestawiając koncepcję boga, zbawieniu, stosunku do świata gnostyków starożytnych i wyznawców «Ruchu Nowej Ery» Autor stwierdza, że pogląd ten nie jest co najmniej dyskusyjny.

Wskazał jednak na wspólne rysy przynajmniej niektórych sekt gnostyckich oraz grup zwolenników Ruchu Nowej Ery. Są nimi: anty-żydowskość, odmienne tak w kręgach gnostyckich jak i w grupach «New Age» ujęcie postaci oraz roli Jezusa Chrystusa, dalej tak w ramach «Ruchu Nowej Ery» jak i w wierzeniach gnostyckich – choć w każdym wypadku dzieje się to z nieco innych powodów – mamy do czynienia z raczej nieosobową koncepcją człowieka. Następną sprawą wreszcie, to obecność wspólnego dla «Ruchu Nowej Ery» i gnozy przekonania o możliwości osiągnięcia Absolutu za pomocą pewnych praktycznych technik czy sposobów postępowania oraz koncepcja zbawienia opartego na wyzwalającej wiedzy. Ten ostatni wątek jest zresztą przywoływany najczęściej, jako dowód na rzekomą wspólnotę światopoglądową gnozy i Nowej Ery.

Podstawowe są jednak pewne różnice pomiędzy New Age a gnozą, które wyrażają się w: odmiennej koncepcji Boga oraz sił duchowych, koncepcji kosmosu i natury, stosunku do ciała i seksualizmu.

Po wygłoszeniu referatów przewodniczący sesji ks. prof. dr hab. Bogdan C z ę s z otworzył dyskusję nad nimi.

Jako pierwszy zabrał głos pan Jerzy P r o k o p i u k (red. naczelny Miesięcznika «Gnosis»). Mówca zapowiedział, że jego wystąpienie jest tylko podzieleniem się wrażeniami i kilkoma obserwacjami na temat wygłoszonych referatów, a czas na ewentualną bardziej szczegółową polemikę z nimi będzie po ich opublikowaniu. Zaobserwował brak uwzględnienia czynnika reinkarnacji we wszystkich referatach, który jego zdaniem powinien być uwzględniany. Uznał także, że ciekawą pracą byłoby opracowanie na temat wątków gnostyckich u św. Pawła. Cały czas bowiem mówi się o ocenie gnostycyzmu przez jego późne echa. Zarzucił też mówcom, że nie przestrzegają rozróżnienia gnozy i gnostycyzmu jakie dał kongres w Messynie. Następnie zwrócił uwagę na błędne, jednostronne traktowanie gnozy jako formy poznania podczas gdy jej zakres jest dużo szerszy.

W odpowiedzi panu J. Prokopiukowi ks. prof. dr hab. Wincenty M y s z o r zaprzeczył jakoby gnostycyzm antyczny mówił o reinkarnacji. Jedyny przypadek, który możemy znaleźć to Karpokrates, który mówi, że jeśli człowiek za życia nie dokona oczyszczenia, to po sędzie wraca z powrotem na ziemię do innego ciała.

Przewodniczący sesji ks. prof. dr hab. Bogdan C z ę s z wyraził opinię, że można polemizować z tezą, że nie jest przestrzegane odróżnianie gnozy od gnostycyzmu. Zwracano też uwagę, że tego typu zamienne używanie tych dwóch terminów jest dość powszechne w literaturze zachodniej. W kontekście dyskusji na ten temat zauważono, że w literaturze polskiej zakresy znaczeniowe terminów gnoza i gnostycyzm bardzo dobrze określają artykuły ks. prof. W. Myszora w «Encyklopedii Katolickiej».

Ks. Stanisław W a r z g a c k i (The Catholic University of America, KUL), w kontekście ostatniego referatu, zauważył, że jeśli spojrzymy na gnozę jako na formę doskonalenia się człowieka, to trzeba też przyznać, że również wyznawcy czy sympatycy «New Age», za główne zadanie uważają poszerzenie i rozwijanie ludzkiej świadomości, czyli także o doskonalenie człowieka. Doskonalenie się człowieka w «New Age» odbywa się za pomocą psychotechnologii i psychotechnik. Nierzadko mają one tak silny wpływ na postawę i zachowanie człowieka, że człowiek doświadcza tzw. odmiennych stanów świadomości. Rola odmiennych stanów świadomości w New Age jest przeogromna. Można ją zdefiniować jako trans lub transowy stan umysłu wywołany za pomocą specyficznych psychotechnik, substancji halucynogennych, rytuałów i wysiłku woli. Intensywność przeżycia pdczas odmiennych stanów świadomości jest tak silna, że potrafią one zmienić kierunek ludzkiego życia. Odmiennie stany świadomości są uwarunkowane kulturowo. Np. «trans channeling» (kanałowanie), które jest współczesną formą spirytyzmu, jest teraz nazywane «blending» czyli współpraca pewnej zewnętrznej istoty i samego człowieka. W kulturze amerykańskiej bowiem jednym z naczelnych wartości jest demokracja i wolność a «channeling» bez «blendingu» byłby pogwałceniem tej wolności; wola człowieka byłaby opanowana przez jakąś istotę zewnętrzną. W New Age psychotechniki i odmienne stany świadomości mają pomóc człowiekowi w poszerzeniu świadomości. Olsnienie doznane tą właśnie drogą i tymi metodami pozwala na to, że człowiek czuje się Bogiem. Jeśli

człowiek za swojego życia nie dojdzie do takiego stopnia świadomości, w którym czułby się Bogiem, ma jeszcze szansę w następnym życiu czy też wcieleniu. Stąd wielu ludzi z ruchu New Age wierzy w reinkarnację. Jeśli za życia nie osiągną odpowiednio wysokiego stopnia świadomości, to mają jeszcze szansę w następnym wcieleniu.

Tymi uwagami została zakończona sesja przedpołudniowa.

Sesji popołudniowej przewodniczył ks. prof. dr hab. Augustyn E c k m a n n. Wygłoszono następujące referaty:

Dr Tadeusz D o k t ó r przedstawił referat: *Doktryna, struktura i uczestnicy ruchu «New Age»*. Odnośnie do doktryny Autor stwierdza, że New Age jest przede wszystkim postawą konsumenta wobec szerokiego spektrum praktyk i idei, wyrażającą się w swobodnym czerpaniu dowolnych elementów z różnorodnych tradycji i dziedzin kultury, bez jednoznacznego i wyłącznego przypisywania się do któregoś z nich. Indywidualny światopogląd uczestnika jest postmodernistyczną konstrukcją o zróżnicowanym składzie i doborze poszczególnych składników, która w przedziwny sposób pozwala uniknąć niekiedy dość istotnych sprzeczności pomiędzy wieloma spośród nich.

Struktura światopoglądu New Age i sposób jej powstawania odzwierciedlana jest przez luźne formy organizacyjne. Brak organizacji o wyraźnej strukturze, zarysowanych granicach członkostwa i wymagań z nim związanych. W związku z brakiem długotrwałych form zaangażowania, które mogłyby przyczynić się do rozwoju trwałych form organizacyjnych, takich jak kościoły, mamy tutaj do czynienia z pewną odmianą formy organizacyjnej, w jakiej od tysiącleci funkcjonuje magia, a więc relacji dawca i biorca usługi. Pewną karierę, zwłaszcza w obrębie samego ruchu, zrobiła tu koncepcja «sieci» jako nowej formy organizacji społecznej. Poszczególne komórki tworzą luźną i nieformalną sieć wzajemnych związków dzięki interakcji liderów oraz faktowi jednoczesnego uczestnictwa w wielu komórkach «sieci», a także dzięki pewnej wspólnocie ideologii i posiadaniu wspólnego przeciwnika (dla New Age jest nim na ogół fundamentalizm zarówno racjonalistyczny jak i religijny, żądający jednoznacznego i konsekwentnego opowiedzenia się za określoną prawdą).

Dr Anna Z m o r z a n k a w referacie: *Mit gnostycki w poezji, dramacie, powieści* przedstawiła i dokonała analizy trzech utworów literackich: *Kraina ślepców* Wellsa, *Dermin* Hessego i *O bohaterach i grobach* Sabatto ze szczególnym uwzględnieniem autonomicznej części tego utworu: *Raport o ślepcach*. Te 3 utwory na 3 różne sposoby wykazują swój związek z gnostycyzmem. Pierwszy z utworów wskazuje na sposób przywoływania mitu gnostyckiego, 2 pozostałe mówią o poznaniu tegoż mitu.

Ks. prof. dr hab. Andrzej Z w o l i ń s k i w referacie: *U źródeł neoognozy* poszukuje elementów gnozy we współczesnych szkołach filozoficznych. Omówił pod tym względem systemy filozoficzne: Lessinga, Kanta, Fichtego, Hegla, Rousseau, Holbacha, Comte'a, Feuerbacha, Marksa i innych. Odnośnie do systemów filozoficznych Schellinga i Hegla Referent stwierdził, że bardzo wiele czerpały one z gnozy. Dokonali oni swoistej jej «racjonalizacji», pozbywając się języka ezoterycznego i formując system przy użyciu terminów wypracowanych przez wieki rozwoju filozofii wraz z zastosowaniem konsekwencji logicznych. Myśl przewodnia pozostała

ta sama: alienacja człowieka z tego świata, walka przeciwieństw, zło jako siła konstruktywna, panteizm oraz wybawienie przez samopoznanie.

Ks. prof. dr hab. Wincenty Myszoła przedstawił referat: *Elementy gnostycyckie w nowej religijności*. Mówca zajął się obecnością gnozy i jej aktualnością w nowych ruchach religijnych. Wskazał on w pierwszym rzędzie na terminologię i treść pojęć stosowanych dla opisu antycznego zjawiska i współczesnych postaci religijności. Dokładnie omówił takie pojęcia jak: «gnoza», «gnostycyzm», «gnostycycki», «gnostyczny». «Gnoza» określa fenomen religijny, niezwiązany z określoną historyczną postacią religijności, natomiast «gnostycyzm» pojawia się jako zjawisko historyczne. Autor zajął się następnie analizą treści tych pojęć.

Z kolei idąc za Josefem Sudbrackiem Prelegent omówił pojęcie nowej religijności i przedstawił, gdzie różni autorzy dostrzegają przejawy gnozy w nowej religijności. Na podstawie dokonanej analizy pojęć i przytoczonych opinii różnych badaczy Referent stwierdza, że związki nowej religijności z gnozą antyczną są znikome, prawie żadne. Wydaje się, że pojęcie gnozy, zwłaszcza w kręgu nowej religijności o charakterze ezoterycznym rozszerza swój zakres znaczeniowy.

Po referacie ks. prof. dr hab. Wincentego Myszoła przewodniczący popołudniowej sesji ks. prof. dr hab. Augustyn Eckmann zachęcił do pogłębienia w dyskusji poruszonych w referatach problemów. Referat mgra Piotra Śliwowskiego, *Związki C. Junga z gnozą* zaplanowany na sesję popołudniową został opuszczony, aby zostawić więcej czasu uczestnikom sympozjum na dyskusję, lecz ukaże się w druku wraz z innymi materiałami Sympozjum.

We wprowadzeniu do dyskusji ks. prof. dr hab. Bogdan Cześnik podkreślił wielką wartość ostatniego referatu, który rzucił wiele światła na omawianą problematykę, jakkolwiek w ramach pogłębienia zaproponował przeanalizowanie tekstów starożytnych poetów i tragediopisarzy greckich, w których znaleźć można wiele przesłanek do późniejszego rozumowania gnostyków. Ponadto w dyskusji głos zabrali: Jerzy Prokopiuk, ks. prof. dr hab. Andrzej Zwoliński, mgr Piotr Śliwowski.

Pan Jerzy Prokopiuk podkreślił że wokół New Age narosło wiele nieporozumień, które wskazują na elementarną ignorancję tych wszystkich, którzy przez różnego rodzaju broszurki starają się walczyć z New Age. Autorom brzuszek pan Prokopiuk zarzucił również błędy natury bibliograficznej; stwierdził, że argumentacja w nich zawarta jest na bardzo niskim poziomie, która nikogo nie może przekonać, a najwyżej zrazić. Widać w nich również «potworny lęk», co jest świadectwem tego, że piszą te teksty ludzie, którzy boją się o to, że coś im może zagrażać. Odnosząc się do referatu ks. prof. dra hab. Wincentego Myszoła podkreślił, że tradycyjny pogląd przypisujący gnostykom akcentowanie opni, iż Zbawca jest jednocześnie zbawionym, pochodzi z pobeźnego tłumaczenia niemieckiego pojęcia «Selbsterlösung», które jedni tłumaczą jako «samo zbawienie», a należałoby je dokładniej przetłumaczyć jako «zbawienie jaźni». Stwierdził również, że u C.G. Junga znaleźć można wiele tematów gnostycyckich, chociaż ma on tendencję do łączenia dwóch światów: materialnego i duchowego. W odniesieniu do referatu ks. prof. dr hab. Andrzeja Zwolińskiego pan Prokopiuk podkreślił, że nie ma mowy w dziełach Steinera o istnieniu dwóch

Chrystusów, lecz dwóch Jezusów i brak jest jakiegokolwiek wzmianki o orientalizacji, oraz stwierdził, że problem wegetarianizmu w referacie ks. Zwolińskiego nie jest związany z tematem, natomiast reinkarnacja jest wiecznym powrotem.

W odpowiedzi ks. prof. dr hab. Andrzej Zieliński i podkreślił, że z tekstów wynika, iż Chrystus jest jeden; było to bóstwo słoneczne, które w chwili przyjmowania chrztu w Jordanie przyjęło jaźń Jezusa z Nazaretu, który z dwóch Jezusów stał się jednym Chrystusem. Jest to «V Ewangelia» autorstwa Rudolfa Steinera. Zaznaczył również, że neognoza nie jest w czystej postaci powtórką gnozy historycznej. Jest to występowanie niektórych elementów tej gnozy, która była historyczna. Podkreślił również, że wegetarianizm łączy się ściśle z ekoreligią, która jest dla wtajemniczonych bardzo ważną sprawą w tym, co się nazywa ruchem New Age. Próbuje się tam wykorzystać do istnienia ekoreligii koncepcje teozoficzne, antropozoficzne, które są neognostyckie. Z pewnością reinkarnacja to nie wieczny powrót według Nietschego. Zaznaczyła się bowiem tendencja odwzorowywania pojęcia «sansary» – owego kołowrotu wcieleń, który ma swój cel i swój kierunek; raczej spiralny model rozwoju świata i rozwoju jednostki próbuje się zmienić na kierunek wiecznego nawrotu tego samego, lecz tylko przez analogię do reinkarnacji, a nie tak określa reinkarnację.

Pan mgr Piotr Śliwowski podkreślił natomiast, że po przeanalizowaniu wszystkich cytatów u C.G. Junga odnoszących się do gnostycyzmu, doszedł do wniosku, że Jung dokonuje nadinterpretacji, ponieważ wykorzystuje pewne motywy na poparcie swojej teorii, które same z siebie nie są gnostyckie, chociaż u gnostyków występują np. motyw tańca, koła czy też motyw krzyża jako symbole jaźni, które przecież występują chronologicznie wcześniej niż gnostycyzm.

ks. Tadeusz Kołosowski
ks. Tomasz Skibiński
ks. Andrzej Strękowski